

V. V. BARTHOLD, *Halife ve Sultan İslam'da İktidarın Serüveni, İstanbul, 2012, Yeditepe Yayınları, 192 sayfa. Çev.: İlyas Kamalov*
ISBN: 9789756480526

Mahmut DEMİR*

Dünya'nın önde gelen Rus şarkiyatçılarından biri olan Vasilij Vladimiroviç Barthold Orta Asya, Moğollar, İslam Dünyası ve Türk Tarihi hakkındaki önemli çalışmalarıyla bilim dünyasında ismini duyurmuştur. Kendisinin Rusça yazılmış dört çalışmasının İlyas Kamalov tarafından Türkçeye çevirilmesinden oluşan bu eser Yeditepe Yayınları bünyesinde basılmıştır. *Barthold'un Hayatı ve Eserleri* (11-38) adlı birinci bölümde 3 Kasım 1869'da St. Petersburg'ta doğup 19 Ağustos 1930'da Leningrad'ta ölen V. V. Barthold'un kısa hayat hikâyesine değinilmektedir. Ayrıca 1966 yılında kendi eserlerinin derlenerek 9 cilt halinde bir araya getirilmesinden oluşan çalışmalarının içeriği okuyucunun bilgisine sunulmaktadır.

Halife ve Sultan (39-121) adlı ikinci bölümdeyse Barthold, İslami literatüre yerleşmiş olan bazı batıl inançların İslam Tarihi çalışmalarını ne şekilde olumsuz etkiledikleri konusunu Emevi Tarihi perspektifinden irdeler. Diğer bir yandan İslam'da ilk ayrılığın dini değil de siyasi ve ekonomik çıkarlardan dolayı çıktığı tezini değerlendirerek, Emeviler, Hz. Ali taraftarları ve Haricilerin Hulefa-yı Raşidin'e bakış açıları hakkında bilgiler verir. İlk Dört Halife'nin ve Emevi Halifeleri'nin komutan olarak sıklıkla ön plana çıkmadığını ileri süren Barthold, ayrıca "*Allah'ın elçisinin yardımcısı*" olarak görülen halifelerin hangi zaman aralığında "*Allah'ın dünyadaki yardımcısı*" olarak görülmeye başlandığı problematiğini yanıtlamaya çalışır. Halifeliğin ruhaniliği ve dünyeviliği tartışmalarına da değinen Barthold, sultanların kendi adlarına hutbe okutulması için Bağdat'taki Halife'ye baskı yaptıklarından, Halife'yi Müslümanların dini ve ruhani lideri sıfatıyla tanımlayıp siyasetten uzak tutmaya çalıştıklarından, Halifelerin ise buna mümkün mertebe pek yanaşmadıklarından bahsetmektedir. Abbasi Halifeleri'nin dönemin hükümdarlarıyla olan ilişkilerini de ortaya koyan Barthold, Moğol istilası, Moğolların Abbasi Halifeleri'nin ortadan kaldırma teşebbüslerinde Şii bilim adamı Nasıreddin Tusi'nin etkisi ve Bağdat'ın yok edilmesinin ardından İslam Dünyası üzerindeki yankılarını değerlendirmektedir. Diğer bir yandan Mısır'daki hükümdarların egemenliği altında kalan son Abbasi Halifeleri'nin durumunu yorumlamakta, özellikle Memlûk Hükümdarları'nın hâkimiyetlerinin bizzat Halifeler tarafından onaylanmasından ötürü Müslüman hükümdarlar arasında tek meşru hükümdarlar olarak değerlendirildiklerine değinmektedir. Ancak Barthold Mısır'daki Halifeler'in, Bağdat'taki Halifelerden çok farklı olduklarını, kendilerinin dünyevi veya ruhani güçlerinin değil sadece isimlerinin mevcut olduğuna dikkat çeker. Nitekim İslam'ın ilk dönemlerinde İslam Dünyası'nın meşru hükümdarları arasına kabul edilebilmek için Halife tarafından tanınmak ve kutsal topraklara hâkim olmak gerekmektedir. Barthold'a göre (120) zaman içerisinde İslam Dünyası'nda Halifelik ve kutsal merkezlere hâkimiyet giderek önemini yitirmiş ve özellikle Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmed ile birlikte Müslümanların

* M.A., Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya, mahmutdemir@akdeniz.edu.tr

koruyucu gücü Osmanlılar olmuştur. Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde ise Safeviler ve Memlûkler üzerine yapılan seferler ve Abbasi Halifesi III. Mütevekkil ile Yavuz Sultan Selim'in karşılaşmasından da bahseden Barthold, halifeliğin Osmanlılara geçip geçmediği tartışmalarını değerlendirir. Kendisi bu bölümde son olarak Osmanlıların Halifeliği konusundaki tartışmalara Avrupa ve İslam Dünyası'nın bakış açısını, Rusya ile Osmanlılar arasında imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'nın bazı maddeleri üzerinden değerlendirmektedir.

Karadeniz'de İslam (123-131) adlı üçüncü bölümde Karadeniz'in İslamiyet'le tanışmadan önceki siyasi durumu hakkında okuyucuya ayrıntılı bilgi veren Barthold dönem dönem başat güçlerin Karadeniz üzerindeki hâkimiyet mücadelesini inceler. Ayrıca Karadeniz'in İslam'ın en parlak devirlerinden çok daha sonraları Araplar ve Farslar eliyle değil de Türkler eliyle müslümanlaştırıldığı bilgisini verir. Öte yandan Karadeniz Bölgesi'nin 1071 Malazgirt Savaşı ardından başlayan Küçük Asya'daki ilk Türk fetihlerinin belirli bir süre dışında kaldığı yorumunu da yapar. Ayrıca Karadeniz'deki ilk Türk fetih hareketinin muhtemelen 1155 yılında Danişmendli Yağıbasan tarafından ele geçirilen Eneon (Ünye) ve Paure (Bafra) üzerinden gerçekleştiği bilgisini ekler. Karadeniz'deki diğer Türk fetihleri üzerine de yorumlar yapan Barthold Sinop'un fethi akabinde kentin Karadeniz'deki ilk Müslüman askeri üssü haline getirilmesi ve de karacı bir millet olan Türklerin çok kısa sürede denizcilik yeteneklerinin pekişmesine özellikle dikkat çeker. Barthold'a göre (126) Türkler XIII. yüzyılda İslamiyet'i Karadeniz'in güney kıyılarından kuzey kıyılarına ulaştırmayı başarmışlardır. Ancak Karadeniz'in Kuzey kıyılarının tam anlamıyla İslamiyet'le tanışması Moğolların etkisiyle gerçekleşmiştir. Ünlü Seyyah İbn-i Battuta'nın Karadeniz kıyıları hakkında verdiği bilgileri de değerlendiren Barthold, Karadeniz'e çeşitli milletlerce verilen isimleri irdeleyerek bölüme son verir.

Türkiye, İslam ve Hristiyanlık (133-157) adlı dördüncü bölümdeyse Barthold diğer büyük dinlerden ve kurucularından farklı olarak Hz. Muhammed'in sadece bir din değil aynı zamanda bir de devlet kurduğu tezini değerlendirir. Öte yandan İslamiyet'in ortaya çıktığı dönemde Avrupa ve Ön Asya'daki mevcut siyasi ortamı ve siyasi dinamikleri ortaya koymaya çalışır. Ayrıca Barthold Hristiyan Doğu Roma ve Sasani imparatorlukları arasındaki savaflara Hz. Muhammed ve o zamanki İslam toplumunun bakış açısını mercek altına alır. Gaza ve cihad kavramlarını da açıklamaya çalışan Barthold'a göre (144) gaziler için din uğruna yapılan savaş bir araç değil bilakis dinin ancak sembol olduğu nihai hedeftir. Dönemin İslam Sufizm'inden ve bunun halk üzerindeki etkisinden de bahseden Barthold, Halifelerin altın yıllarında dahi Müslümanlara karşı varlık gösterebilen Doğu Roma İmparatorluğu'nun Küçük Asya'nın kuzeybatısında kurulan bir Türk Sultanlığı tarafından yıkıldığı hususunda yorumda bulunur. Daha sonra 1333 yılında Küçük Asya'ya gelen Seyyah İbn-i Battuta'nın verdiği bilgiler ışığında o dönemin Küçük Asya'sının siyasi, dini, sosyo-kültürel ve iktisadi yapısı üzerinde değerlendirmelerde bulunur. Osmanlı tebası olan Hristiyanların ve Rus tebası olan Müslümanların da mukayesesini yapan Barthold, Rus tebası olan Müslümanların çok daha kötü bir durumda olduğunu belirtir. Buna ek olarak çariçe II. Katherina döneminden itibaren Rusların da Müslümanlara karşı politika değişikliğine giderek İslam'a daha saygılı bir konuma geldikleri bilgisini verir. Rusya'nın burada Müslümanların hoşgörüsünü kazanmak amacıyla hareket ettiğini ve Osmanlı Padişahı III. Selim'in de buna karşılık olarak Hristiyan halkını kendisine daha fazla yakınlaştırmak için Rusya'ya benzer bir amaçla Nizam-ı Cedit yeniliklerini yaptığı bilgisini de ekler.

Eserin son bölümü olan *Moğol İstilasası ve İran Kültürüne Tesirleri* (158-170)'nde ise Barthold İran merkezli olarak kurulup Mezopotamya ve Küçük Asya'da hüküm süren Moğolların İlhanlı Kolu hakkında değerlendirmelerde bulunur. Barthold'a göre (160) Moğol

istilasını özellikle İslam Dünyası'nda çok büyük yıkımlara yol açmıştır, ancak sanılanın aksine siyasi, sosyo-kültürel, ilmi ve iktisadi gelişmeleri tamamen sona erdirmemiştir. Barthold Moğol istilasına uğrayan bazı bölgelerin, özellikle de İran'ın geçmişe nazaran daha parlak bir dönem yaşamaya başladığını ekler. Bunun altındaysa Uzak Doğu ile Yakın Doğu kültürlerinin Moğolların çatısı altında birleşmesi faktörünün de bulunduğunu belirtir. Moğol istilasının ardından Moğol egemenliği altına giren bölgelerde en büyük gelişmelerin iktisadi ve edebi alanda olduğuna dikkat çeken Barthold, özellikle Türk ve Fars Edebiyatı'nın ulaştığı noktaya ve de Timur ile ardılları zamanında Türkistan'ın Mimari ve Astronomi gibi alanlarda ulaştığı seviyeye atıfta bulunur. Moğol egemenliği altında İslam-Türk ve Fars kültürünün harmanlanarak Anadolu'yu etkilemesi de Barthold'un özellikle tartışmaya sunduğu konulardan biridir.

Bütün özellikleriyle konu edindiği dönem ve gelişmeler hakkında halen güncelliğini koruyan ve önemli yorumlar getiren bu eser İslam Devlet Geleneği ve bunun İslam Dünyası'ndaki yansımaları hakkında önemli bir eser olma özelliğini halen sürdürmektedir. İslam'da iktidar serüveninin Orta Asya, Doğu Dilleri, Türk Tarihi ve Moğollar vb. birçok konuda uzman olan V. V. Barthold tarafından geniş bir referans birikimiyle değerlendirilip yorumlanması konuya farklı bir bakış açısı ve önem kazandırmaktadır. Eser okuyucuya zengin bir kaynak demeti sunan *Bibliyografya* (171-181) ve kullanımı oldukça kolaylaştıran *İndeks* (183-192) kısımlarıyla son bulmaktadır.